

УДК 81'25:908(477.65)(045)

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2023-205-26>

КРАЄЗНАВЧЕ ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО КІРОВОГРАДСЬКОЇ ОБЛАСТІ

LOCAL TRANSLATION STUDY OF THE KIROVOHRAD REGION

Стасюк Б.В.,

orcid.org/0000-0001-7573-244X

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри перекладу, прикладної та загальної лінгвістики

Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка

Статтю присвячено краєзнавчому перекладознавству Кіровоградської області – малодослідженій сфері, яка, однак, не менш суголосна тенденціям у світовій науці про переклад – вивченню мікроісторії перекладу як альтернативи узагальненням і глобальним темам. Автор наголошує на фрагментарності регіональних студій з історії перекладу України, наводить основні проблеми та аспекти дослідження мікроісторії перекладу на матеріалі центральноукраїнського регіону: його «клаптикової» географії, хронології, корпусу найважливіших персоналій та творів, що відіграють першочергову роль для створення національної історії перекладу в Україні. У статті запропоновано періодизацію історії перекладу в Кіровоградській області з урахуванням загальноісторичних процесів в Україні, визначено проблеми внутрішньорегіональних та міжрегіональних змін і зв'язків як між різними етнокультурними групами, так і в межах українського лінгвокультурного простору. Перелік наведених прізвищ місцевих перекладачів та суспільних діячів, що сприяли його розвитку (М. Федоровського, Й. Шевченка, О. Михалевича, братів Тобілевичів, М. Улезка тощо), а також перекладних творів, створених безпосередньо в регіоні, не є вичерпним, проте яскраво ілюструє озвучені автором тези. А на прикладі маловідомого і несправедливо забутого, навіть серед перекладознавців, у загальнонаціональних масштабах видання «Де-що із перекладів і самостайних творів І. Гріненко» маємо фактично першу авторську збірку перекладної поезії у регіональному українському книговиданні Наддніпрянщини. Особливе місце в дослідженні відведено становленню професійної освіти перекладачів у Кіровоградській області на базі нинішнього Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Ключові слова: перекладознавство, краєзнавство, історія перекладу, мікроісторія перекладу, Кіровоградська область, Україна.

The article has been aimed at the local translation study of the Kirovohrad Region in the heartland Ukraine. It is an insufficiently researched sphere of the translation science, particularly history of translation, which conveniently falls into the global trend of delivering more attention to the microhistories of translation as an alternative to overgeneralising and global-scale topics. The author of the paper has brought some urgent issues and aspects of regional translation microhistory of Central Ukraine to the light, namely its “patchy” geography, chronology, corpus of the most important translators and translations which are important for the creation of the national translation history in Ukraine. The periodisation of the Kirovohrad Region translation history is suggested and embedded into the framework of general historical processes in Ukraine. The issues of the local regional interconnections and interregional relations between various ethnocultural groups as well as within Ukrainian linguocultural community have been also brought up and covered. The author presents an open list of local translators and cultural figures who promoted it (Mykola Fedorovskiy, Yosyp Shevchenko, Opanas Mykhalevych, the Tobilevych brothers, Mykola Ulezko, etc.) in relation to the translation works created in the region. The list is yet to be extended, however it's a good illustration to the claims made by the author. The “Collected Proper Poetic Works Including Translations by I. Hrinenko” makes not only the first collected translated poems by a specific author published in the Ukrainian region, but also a good showcase of the title which is mostly unknown on the national Ukrainian scale among translation scholars. A particular attention is paid to the formation of the professional translation training programme under the auspices of the Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University which is the first-ever translation training paradigm in the Kirovohrad Region.

Key words: translation study, local history study, history of translation, microhistory of translation, Kirovohrad Region, Ukraine.

Постановка проблеми. Зміна парадигм, що відбулася в сучасному перекладознавстві як самодостатній гуманітарній науці на межі тисячоліть, призвела до парадоксальної ситуації, коли йому знову став загрожувати винятково міждисциплінарний статус і системний скепсис дослідників щодо шляхів розвитку [34, с. 107–108; 48, р. 193–195]. Один із засобів подолання цієї кризи міжнародна спільнота вбачає в поверненні до історії перекладу як основи, на якій можливо розбудувати *сучасну* його теорію, з обов'язковою опорою на епістемологію та методологію самої історії перекладу¹. Цікаво, що в усьому розмаїтті актуальних тематик історії перекладу (епістемологічні рефлексії, пошук нових теорій, історіографічна методологія для її вивчення, склад та еволюція корпусу перекладних текстів, хронологія, історія перекладу як історія знання, оцифрування та цифрова гуманітаристика, історія інтерсеміотичного перекладу, канони і проблеми їх формування тощо) її краєзнавчий аспект лишається на периферії. Про доконечне значення коректної відповіді на питання «де?» в історії перекладу говорить автор енциклопедичної статті про неї Л. Д'гюльст [47, р. 400–401]², і попри це фундаментальних досліджень, які би вводили краєзнавчий аспект у національну історію перекладу, здається, не існує. Так, скажімо, за словами Дж. Сент-Андре, регіоналізацію як підхід у краєзнавчих дослідженнях історії перекладу застосовують хіба лише в тих випадках, коли йдеться про історико-географічні області із власними окремими мовами [49, р. 242]. Дослідження регіональних особливостей в історії перекладу сприяє введенню в науковий обіг локального матеріалу та подальшому його засвоєнню, розширює інструментарій перекладачів за рахунок досвіду їх попередників, урізноманітнює діапазон цінностей перекладу, фактично перетворюючись на діахронічний аналог синхронних процесів інтернаціоналізації в сучасному перекладацькому процесі [50, р. 7]. Таким чином, краєзнавче перекладознавство і його історія потрапляють у фокус кількох провідних трендів сучасної гуманітаристики: звернення до історії наукових вчень як базису для розбудови нової теорії та акценті на мікроісторичних дослідженнях у противагу узагальненням і «глобальним темам» [41, с. 7].

Стан дослідження проблеми. Академічної історії українського перекладу поки що не написано, історію українського перекладознавства – частково [46]. Досліджень перекладознавчого характеру з акцентом на регіональну специфіку в Україні обмаль. Системних праць перекладознавців із такої тематики не існує, а окремі публікації висвітлюють проблему фрагментарно, в хронологічно обмежених рамках, переважно на матеріалі західноукраїнських видань [10; 15; 22; 23; 35], включно із Закарпаттям [20], або публікацій української діаспори [8; 9]. У зв'язку з цим не можна не згадати фундаментального бібліографічного покажчика, складеного за регіональним принципом, який охоплює всі книжкові видання, випущені в Галичині, на Буковині, Закарпатті, Волині та в еміграції у 1914–1939 рр. [44], що полегшує подальші системні дослідження з історії перекладу на заході України та в літературі українського розсіяння.

На такому фоні історія українського перекладу в межах сучасної Кіровоградської області – біла пляма для перекладознавців: єдині опубліковані матеріали, які стосуються історії перекладу в регіоні, підготовані краєзнавцями та дослідниками видавничої справи [5; 37; 38]. А втім, комплексна програма досліджень історії перекладу в області має потенціал дати вичерпну відповідь на питання, чому професійна підготовка перекладачів у самісінькому центрі України налічує трохи більше двадцяти років, а історія українського перекладу в цьому регіоні – близько ста п'ятдесяти.

В усьому вищезазначеному полягає **актуальність** нашого дослідження, першого системного перекладознавчого погляду на формування корпусу регіональних перекладів в історії

¹ Див. матеріали Міжнародного семінару «Theories and Methods for Translation History / Teorie e metodi per la Storia della traduzione / Théories et méthodes pour l'Histoire de la traduction», що відбувся в Університеті Цюриха 15–17.04.2019 р.

² «Where have translations been written, printed, published, distributed? [...] [B]y whom (by specific publishers, within specific series, etc.)? In the same centers of printing and publishing as so-called original writing (for France: mainly Paris since modern times, e.g.), or at the periphery (for instance: translations of Slovene literature into German mainly produced in Austria. [...]) Where is the work by translation scholars and students carried out, printed, published, distributed?...»

Кіровоградської області, особливості діяльності перекладачів на її теренах, персоналії перекладу, важливі видання та переклади, опубліковані в регіоні, та хронологію розвитку галузі. **Об'єктом** статті є факти та обставини діяльності перекладачів на українську мову в межах сучасної Кіровоградської області, результати їхньої діяльності, встановлені на **матеріалі** краєзнавчих досліджень, що прямо й опосередковано³ стосуються перекладацької сфери, вибраної бібліографії українських перекладів та біографій пов'язаних із Кропивниччиною перекладачів, а також результатів суцільної вибірки даних пошуку за відповідними ключовими словами в доступних інформаційних системах. **Предметом** – закономірності їх взаємозв'язків та процесів, у які вони були інтегровані. За своїм обсягом фактографія охоплює весь період від найперших свідчень про здійснення перекладів українською мовою в регіоні до сьогодні, хоч і зосереджена переважно на фактах письмового книжкового перекладу (художніх творах, науково-популярній та публіцистичній літературі) як таких, що найнадійніше фіксуються в історії та можуть бути перевірені з використанням перехресних даних. Ця фактографія включає факти діяльності 139 персоналій, так чи інакше пов'язаних із регіоном (певний час тут мешкали, навчалися, вели перекладацьку чи перекладознавчу діяльність), усі книжкові і значну частину газетно-журнальних публікацій перекладних творів, здійснених у регіоні з 1875 по 2022 рр. включно, а також наукову діяльність сучасних дослідників перекладу в єдиному натеper закладі вищої освіти в Кіровоградській області, що здійснює повноцінну підготовку перекладачів, – Центральноукраїнському державному університеті імені Володимира Винниченка.

Виклад основного матеріалу. Окреслюючи коло проблематики краєзнавчого перекладознавства, доцільно визначити такі теми: 1) мови, якими здійснювався переклад у регіоні, і їх співвідношення з лінгвокультурними спільнотами, 2) географія та хронологія перекладу в регіональному вимірі, 3) постаті регіонального перекладу і їхній вплив на суспільно-політичне, освітянське, наукове, культурне життя тощо, 4) зв'язки регіонального перекладознавства та фактів історії перекладу в регіоні із загальнонаціональними процесами, 5) особливості становлення професійної практики перекладу та його навчання в регіоні, особливо ті, що вирізняють локальну історію перекладу на фоні інших історико-культурних областей та регіонів України, 6) корпус важливих перекладних текстів, створених безпосередньо в регіоні, їх удоступнення для широкого загалу, комплексне вивчення та введення до національного корпусу перекладів. З огляду на зародковий стан розвитку краєзнавчого перекладознавства в Україні перелік цих питань навряд чи можна вважати вичерпним, і в перспективі його варто переглянути як у проекції на перекладознавство сучасної Кропивниччини, так і в масштабах всієї України.

Кожна з цих тем потребує свого розв'язання, розробки відповідної методології дослідження, відбору відповідних методів дослідження, верифікації наявних даних включно з оцифруванням та подальшою обробкою важливих перекладних та перекладознавчих текстів і забезпечення зв'язків із суміжними дисциплінами, найперше – історичними науками. Тільки поєднання наново одержаних даних за кожною із них дозволить написати об'єктивну історію в регіоні та коректно вбудувати її в національну історію не тільки перекладу в Україні, а й історію її літератури, культури та освіти. Поєднання мікроісторій перекладу в одну єдину систему та, по суті, базу даних дозволить чітко розмежувати загальнонаціональні процеси від регіональних. Поки що ж проблему краєзнавчого перекладознавства на матеріалі нинішньої Кіровоградської області можна тільки окреслити в загальних рисах, указавши на наявні прогалини й помилки, визначити етапи та напрями подальших досліджень тощо.

Мови перекладу.

Тут ми розглядаємо становлення перекладу в межах сучасної Кіровоградської області **виключно** українською мовою з інших мов (чужоземних чи місцевих) як складник національ-

³ Див. «Історичні календарі Кіровоградщини» В. Боська (2006–2022 рр.), публікації В. Поліщука (особливо «Час псевдонімів і робкорів», 2018) чи їх спільну працю «Журналістика Степового краю 1874–1939» (2019), роботи про історію друку (Н. Романюк) та преси (В. Крижанівський, Р. Базака) в області.

ного літпроцесу і, ширше, національного культурного розвитку. Не можемо не зауважити, що реальне співвідношення та взаємозв'язки мов та відповідних лінгвокультур у регіоні значно складніші. Деякі мовні та культурні пари неможливо розглядати безвідносно одна від одної, деякі – не залишили нам жодних свідчень про здійснення перекладів у відповідному напрямі. Складна і заплутана, наприклад, регіональна історія російсько-українських мовних контактів і перекладів; до неї можна віднести:

а) персоналій, що однаково причетні до обох літературних процесів (скажімо, обома мовами перекладала краєзнавиця Наталія Бракер, автоперекладами займались Володимир Винниченко і Борис Нечерда);

б) персоналій, що перекладали тільки українською або тільки російською, але були залучені в місцеве суспільно-політичне та культурне життя, впливаючи на нього або самі ж зазнаючи його впливу (скажімо, Володимир Менчиць або Арсеній Тарковський), причому в цій категорії окреме місце посідають літератори, що виконують переклади з української мови російською, як, наприклад, сучасні поети Ольга Полевіна чи Олександр Архангельський, розширюючи обрії російськомовної літератури;

в) персоналій, що хоч біографічно і пов'язані з відповідним регіоном, але не причетні до українського літпроцесу, культури або реалізації міжкультурних зв'язків. Скажімо, перший переклад «Mein Kampf» російською мовою в 1933 р. виконав виходець із Єлисавета Григорій Зинов'єв [6], класиком російського художнього перекладу є Рита Райт-Ковальова (1898–1988), народжена в с. Петрушеве (зараз – Показове Новоукраїнського р-ну), але жоден із них не пов'язаний ні з українською національною культурою, ні з культурною історією регіону. Цікаву підгрупу в історії регіонального перекладу становить ціла когорта військових та військово-політичних перекладачів, які вимушено перекладали російською з об'єктивних обставин (І. Бойко, І. Вінаров, В. Голофастов, О. Гомберг, І. Дорба, А. Маслов, П. Негретов, Ю. Олєфіренко, А. Павленко, П. Пустовойт, В. Самсонова, М. Фортус тощо).

Усі ті самі взаємозв'язки можна вибудувувати щонайменше для ще однієї пари: української та польської мов, оскільки польська громада центральноукраїнського регіону дала кілька значних літературних імен: Ярослава Івашкевича, Міхала Грабовського, Міхала Хороманського. Наприклад, М. Грабовський – автор історичного роману «Гуляйпільська застава», писаного на місцевому історичному матеріалі та перекладеного новомиргородцем Олексієм Чорноіваном⁴ (Кіровоградська обласна літературна премія ім. Євгена Маланюка за 2015 р.) – прекрасно втілює взаємозв'язки польської та української літератур безпосередньо на регіональному рівні.

Майбутня методологія краєзнавчого дослідження історії перекладу повинна буде надати чіткі критерії, за якими відбуватиметься включення тих чи інших персоналій в історію регіонального і, ширше, національного перекладу залежно не від мови перекладу, а саме за ступенем залученості в літературний процес та формування культурних здобутків конкретного краю.

Географія.

У своїх сучасних адміністративних межах Кіровоградська область усталилася пізно – у 1960 р., коли Указом Президії ВР УРСР від 30.12.1959 р. № 55/38 «Про передачу Пастирської сільської ради Черкаської області до складу Кіровоградської області» було остаточно завершено формування її теперішніх контурів. Цій епізодичній події передувало кілька важливіших, які відіграли ключову роль у «клаптиковому» характері культурного простору регіону⁵. Сама область постала в рамках адмінреформи УРСР в 1939 р. із крупних частин Миколаївської та Одеської областей та дрібніших фрагментів Київської та Полтавської. Подальше приєднання до неї Вільшанського, Гайворонського, Голованівського та Ульяновського районів тодішньої

⁴ Парадоксально, але названий текст було опубліковано далеко за межами області: Тарша Едвард. Гуляйпільська застава : народний роман у 5-ти т. ; передм. О. Чорноіван. Львів : Сполом, 2013.

⁵ В. Кубійович, С. Рудницький критикували проекти адміністративно-територіального устрою УСРР/УРСР та його «вкрай суперечливі» [11, с. 88] реформи, які зумовили існування нинішньої Кіровоградської області в її межах. Аналітичні матеріали твердять, що той устрій відображав не природні історичні, етнокультурні і навіть економічні зв'язки, а систему партійно-господарського управління [1, с. 13].

Одеської області і втрата Златопільщини, Кам'янщини й Чигиринщини на користь новоутвореної того ж 1954 р. Черкаської області тільки загострили ці контрасти. Скажімо, чи пов'язувати із сучасною Кіровоградщиною та її історією перекладу творчість байкаря Микити Годованця (1893–1974)? Народився, певний час учителював і перші свої переклади він створив у селах сучасного Гайворонського р-ну, який на той момент належав Гайсинському повіту Подільської губернії. Та надалі мешкав і працював переважно в Кам'янці-Подільському [24], тому навряд чи може на правомірних засадах вважатися належним до представників літературного життя сучасного кропивницького регіону. Або протилежний приклад: уродженцем с. Ребедайлівка нинішнього Черкаського р-ну Черкаської області є поет-перекладач Данило Кононенко (п. 2015 р.), який народився 01.01.1942 р., коли адміністративно село належало окупованому Кам'янському р-ну в складі Кіровоградської області. Чи варто його, бодай номінально, вважати перекладачем-уродженцем Кіровоградської області? Майбутня методологія краєзнавчого дослідження історії перекладу повинна буде надати чіткі критерії, за якими відносити ту чи іншу людину до представників відповідного регіону, ретельно й виважено підходити до врахування хронології територіальних змін і, відповідно, налагоджених суспільно-політичних, економічних, культурних та освітніх внутрішньорегіональних зв'язків у межах тих чи інших часових рамок. Наскільки взагалі важливий факт народження того чи іншого перекладача в адміністративних межах досліджуваного регіону, якщо надалі ця персоналія ніяким чином із ним пов'язана не була? І взагалі, чи не варто ставити питання про дослідження мікроісторії перекладу не на матеріалі сучасних адміністративних одиниць, а за національними історико-культурними областями? Якщо так, то які історико-культурні області доцільно виокремлювати в рамках досліджень історії перекладу і на підставі чого проводити це розмежування?

Хронологія.

У регіональній історії українського перекладу Кіровоградщини попередньо можна виокремити шість періодів: *безджерельний, українофільський, пореформений, радянський та новочасний*, – які розділені важливими суспільно-політичними та культурними подіями загальнонаціонального значення.

Безджерельний період характеризує відсутність зафіксованих на письмі відомостей про здійснення перекладів із будь-яких мов українською. Повсякденний утилітарний переклад українською мовою, особливо усний, не міг не існувати тут і раніше, оскільки місцеве українське населення говорило відмінною від актуальної на той чи інший історичний момент мови у сфері держуправління вже від початку формування нової української літературної мови наприкінці XVIII ст. і аж до Перших визвольних змагань. Колонізаційна політика Російської імперії ще й призвела до появи в степовому регіоні численних інших етнокультурних та етнорелігійних груп – болгар, євреїв, караїмів, молдаван, німців, росіян, росіян-старообрядців, сербів тощо, з якими місцеве українське населення також не могло не спілкуватися. Та не маючи жодних переконливих письмових свідчень про характер такого міжетнічного спілкування, розглядати його на науковому рівні не видається можливим.

В останній третині XIX ст. в місті Єлисавет⁶ свою активну діяльність розгорнув Микола Федоровський (1837–1918), викладач кавалерійського юнкерського училища і перший відомий організатор місцевих українофільських гуртків. Засновник аматорського хору і подвижник української культури, він започаткував роботу безкоштовного ремісничо-грамотного училища для дітей із бідних родин, створив Єлисаветградське Товариство розповсюдження ремесел і грамотності, сприяв згуртуванню драматичного гуртка, із якого згодом виросла трупа Кропивницького – Тобілевичів, і, що найважливіше для історії перекладу, фактично забезпе-

⁶ Свідомо пишемо «Єлисавет» в період від його заснування до 05.09.1924 р., адже саме такий варіант назви (на противагу офіційному найменуванню «Єлисаветградь») широко й послідовно вживали представники української громади найпізніше з останньої третини XIX ст. і до сер. 1920-х рр. [45]. Документальні свідчення дозволяють історико-краєзнавцю О. Чорному стверджувати, що «парадоксально, але в жодній з наступних постанов про те чи інше перейменування [міста] не йшлося про скасування назви Єлисавет, а це означає, що її можна розглядати як діючу» [Ibid., С. 227].

чив публікацію поетичної збірки «Дэ-що із перекладів і самостайних творів І. Гріненко»⁷ (1875) – не тільки найпершою україномовною друкованою книжкою Єлисавета [37, с. 32], а й першого місцевого видання перекладних творів українською мовою. З М. Федоровським пов'язані і найперші відомості про заняття українським перекладом у регіоні: за спогадами Н. Бракер, десь у 1867–1876 рр. «він перекладав і виучував з дітьми байки Крилова та українські вірші...» [7, с. 48]. Самих перекладів не збереглося, тому ні про їх обсяг, ні про якісні характеристики, ні про особливості їх використання в навчально-виховному процесі ми не знаємо нічого.

В історію українського перекладу М. Федоровський ввійшов як фактичний видавець названої вище збірки⁸, автором якої, заховавшись під псевдонімом «І. Гріненко», був Йосип Шевченко (1854 – до 1900 р.), троюрідний небіж Кобзаря і юнкер кавалерійського училища, хорист у театральному гуртку Тобілевичів. У національному масштабі книжка «Дэ-що із перекладів і самостайних творів І. Гріненко» унікальна й несправедливо забута широкою літературознавчою та перекладознавчою спільнотою. По-перше, крім означених вище чеснот найпершого україномовного друку в Єлисаветі, її можна вважати первістком регіонального книгодрукування всієї Наддніпрянської України. Завдяки їй Єлисавет став дванадцятим регіональним центром, де з'явився опублікований новою українською мовою текст, пропустивши вперед Миколаїв, Одесу, Полтаву, Чернігів, Катеринослав, Житомир, Балту, Сімферополь, Кам'янець-Подільський, Херсон і Кременчук, причому з-поміж давніших за нього видань тільки шість містили переклади⁹. По-друге, серед названих вище видань тільки чотири містили художні переклади і тільки два мали їх у значній для історії перекладу кількості [27]. Фактично в регіональному книговидаванні переклади Й. Шевченка – це перша авторська збірка перекладної поезії.

Комплекс поетичних перекладів складається із перекладів поезій – в алфавітному порядку – Р. Бернса («Нікому»; I Naе a Wife O' Mu Ain, 1799), П.-Ж. де Беранже («Сон бідняка»; Jacques, 1833), Г. Гайне («Від чого-то, милая, ружи в цвіту...»; Warum sind denn die Rosen so blaß..., 1827), В. Курочкіна («Не мало я прожив...»)¹⁰, А. Пушкіна («Невольник»; Узник, 1822), А. Полежаєва («Пісня бранця Ірокзського»; Песнь пленного ирокезца, 1829), А. Плещеева («О ні! Не всякий має право // Діла гріховні обличать...»; О нет, не всякому дано // Святое право обличенья..., 1858) та А. Фета («Невольник»; Узник, 1843). За весь час існування цих перекладів комплексного їх вивчення, як і творчості Й. Шевченка, здійснено не було. Введені в науковий обіг вони фрагментарно. Навіть у час своєї появи видання було, вочевидь, мало знаним. Так, аналізуючи перші переклади з Р. Бернса, Ганна Дика зауважує, що «публікація не набула <...> популярності <...>». Так, у листі до К. Паньківського, надсилаючи 1896 р. свої переклади шотландського барда до «Зорі», П. Грабовський зауважує: „Борнса, здається, ще не перекладали по-українськи, окрім гарної переробки «Івана Ячменя», зробленої Куликом”» [14, с. 77]. Той самий переклад дослідниця-бернсознавиця О. Радчук лаконічно називає «дуже вільним» [36, с. 208]. Епізодично згадують «гриненківські» переклади дослідники Беранже та А. Пушкіна [26; 33], причому В. Матвіїшин зазначає, що «Сон бідняка» виконано за російським перекладом В. Курочкіна, тому він «не може вважатися близьким до першотвору» [26, с. 45]. Проте ніхто із цих дослідників не намагався дати оцінку перекладам Й. Шевченка в комплексі та зв'язку з його оригінальною творчістю, в контексті тогочасного літпроцесу. Скажімо, серед оригінальних поезій збірки є вірш «Поцілунок», що

⁷ Тут і далі заголовки старих видань наводимо зі збереженням їх правописних особливостей.

⁸ Дэ-що із перекладів і самостайних творів І. Гріненко. Випуск І. Єлисаветград : Друк. А. Гольденберга, 1875. 39, VI, [1] с.

⁹ 1) Первоцвіт Грицька Кохнівченка: [Вірші]. Одеса : Друк. Ульриха и Шульце, 1871. Кн. 1. [2], 9 с. (має переклад із А. Пушкіна «Козакъ»), 2) Збірник творів Ієремії Галки. Одеса : Друк. Францова, 1875. 127 с. (перевидання харківської «Вітки Ієремії Галки» 1840 р.) 3) Слово против вражды, пристрастной к доносам, говоренное архієпископом Черниговским и Ніженским Філаретом: (В переводе малоросском). Чернигов, 1859. 2, 12 с. 4) Короткий выклад прав и обязанностей помищичьих крестьян и дворовых людей, вышедших з крипатцтва ; переложив з руского письма на малороссянську просту мову Костянтин Божовскій. Катеринослав : Друк. Я. Чауссаго, 1861. 34 с. 5) Сплітні Михалка Семенюка : [Збірка поезій]. Житомир : Тип. И. Бакста, 1872. 134 с. (має переклад «Такъ да нетакъ», фрагменту балади А. Міцкевича «Сзату») 6) Слово о полкові Ігоровому: Переспів з старосвітської грамоти XII ще століття ; переклав [та авт. передм.] В. А. Кендзерскій. Кременчук : Тип. Г. Розенталя, 1874 (обкл. 1875). VII, 77 с.

¹⁰ На момент публікації визначити оригінал цієї поезії не вдалося.

має підзаголовок «Тема з ново-грецької народної поезії», проте нам достеменно не відомо, чи можна його віднести до власне перекладів, вільних переспівів, наслідувань, чи цей твір узагалі не має найменшого відношення до чужих літератур.

Першим про Йосипа Шевченка саме в контексті національної історії перекладознавства сказав чи не Михайло Москаленко, який хоч і побіжно та згадав про «І. Гріненка» у своїх масштабних «Нарисах з історії українського перекладу», навіть перелік перекладів зі складу збірки, загубивши оригінальну поезію В. Курочкіна, і відзначив, що «переклади, наприклад, із Бернса [у Наддніпрянщині] та Беранже, належать до перших в українській літературі» [30, с. 168].

Українофільське коло спілкування М. Федоровського злилося з іншим неформальним гуртком – місцевими громадивцями та народовольцями, на чолі яких стояв лікар і колишній член київської Старої громади Опанас Михалевич (1848–1925), що мешкав і практикував у Єлисаветі в 1878–1885 рр. та з 1892 р. до самої смерті. Склад громади не був сталим. Її учасниками в різний час були Іван Тобілевич (Карпенко-Карий), майбутній фольклорист і музикознавець, один із засновників Української Центральної Ради Олександр Волошин, земські статистики Олександр Русов і Феофан Василевський, Софія Русова, заступник прокурора Єлисаветградського окружного суду Дмитро Маркович, студенти Іван Стиранкевич і Микола Левитський, учні реального училища Євген Чикаленко, Олександр Тарковський (згодом – провідник місцевих народовольців), Андрій Грабенко (1857–1932), Михайло Васильєв тощо. Почасти до громади належали Марко Кропивницький та Микола Тобілевич (Садовський).

Із метою поширення популярної літератури українською мовою єлисаветські громадивці, за пропозицією О. Михалевича, розробили програму перекладу художньої та освітньої літератури. Обвинувачені в революційній діяльності, вони не приховували цього напряму діяльності на допитах у жандармерії в 1883–1886 рр. під час слідства у справі створення «революційної організації». Так, О. Волошин свідчив, що перекладав з російської мови на українську «з метою просвітити малоросів», оскільки, працюючи учителем, переконався: українці «не розуміють або ж важко сприймають зміст російських книжок». О. Русов заявляв слідчим, що «співчуває малоруській літературі», а тому брав участь у написанні українською мовою популярної перекладної книжки з політекономії. Ф. Василевський наполягав, що дотримується думки, що українському народу потрібна «більш розвинута література», тому прагнув реалізувати свої наміри у цьому напрямі.

Громадивці цілеспрямовано перекладали російських письменників народницького напряму, зокрема Н. Наумова («Сила солону ломит», 1874), Н. Златовратського («Авраам», 1878) та А. Левітова («Расправа», 1865) мав перекладати О. Волошин, Ф. Решетникова («Подлиповцы», 1864) та Г. Успенського («Книжка чеков», 1876) – І. Тобілевич, Ф. Нефьодова (якесь оповідання «Дід») – А. Грабенко. Для того щоб ширити економічні знання, громадивці вирішили видавати матеріали з «Лекции по политической экономии» (1881) проф. І. Іванюкова та праці англійського економіста Дж. Мілля (за російським перекладом у журналі «Современник»). Сам О. Михалевич підготував нарис «Праця», І. Тобілевич – «Обмін», О. Русов – «Земля», О. Волошин – «Капітал», Ф. Василевський – «Вступ до політичної економії».

Переклади всі здійснювали вдома. На зібраннях їх обговорювали, виправляли і схвалювали. Організовував і координував О. Михалевич. Він писав, пропонував молодшим сюжети для перекладів, стежив за вчасним виконанням роботи тощо. На робочих зустрічах він, за сподами А. Грабенка, пояснював просто, коректно, не відстоював лише власні пропозиції, дбав тільки про те, щоб робота йшла якнайкраще, щоб з неї вийшло «діло», а не «шумування». Переклади книг збирались видавати, одержавши дозвіл цензури, самостійно або ж за допомогою Київської Старої громади (не виключалася їх публікація в Галичині). Згодом з І. Тобілевичем познайомилися місцеві народовольці Самійло Дудін і Михайло Васильєв. Вони теж зайнялися перекладами творів «російських белетристів народницької школи», але яких саме і чи були зрештою ці переклади виконані – не відомо [21].

Жоден із названих вище перекладів, схоже, не зберігся. Відомості про них маємо на рівні номенклатури та орієнтовного переліку відповідальних осіб. Якою могла бути їхня доля, дізнаємося зі спогадів: «Трохи згодом, в часи арештів і трусів, цей твір [переклад «Подлиповцев» – Б. С.] закопали в садку, разом з іншими забороненими книжками», – згадувала Софія Тобілевич [42, с. 64].

Українофіли Єлисавета, здається, чи не єдині, хто мав послідовну програму перекладів дій із запланованим наперед переліком книг. Так, ми маємо відомості про здійснення перекладів учасниками Старої Київської, Полтавської та Одеської громад [Ibid.], але не настільки докладні. За спогадами Андрія Грабенка (Конощенка), упродовж 1881–1884 рр. українофіли Єлисавета надіслали на розгляд цензурного комітету до Ст-Петербурга десятків рукописів оригінальних і перекладних творів, але «всі вони так і загинули в цензурі. Тоді ж таки наш невеличкий гурток український надумав скласти „альманаха” й почав збирати для його матеріали» [25, с. 121]. Уже херсонський белетристичний збірник «Степ» вийшов 1886 р. у петербурзькій друкарні В. С. Балашова.

Переклад відігравав значну роль для багатьох учасників українофільського гуртка поза його межами. Яскравий слід по собі залишили брати Тобілевичі. Ще протягом 1870-х рр., до початку активної діяльності гуртка О. Михалевича, в родині Тобілевичів задля розваги та вправління перекладали М. Гоголя: «Оце тоді, за проводом брата Івана, ми [Панас Саксаганський і Микола Садовський. – Б. С.] почали перекладати Гоголя. Тоді вже був переклад „Тараса Бульби” Лободовського. Цей переклад ми висміювали і, де тільки можливо було, вставляли слова, які здавались нам нісенітними. Як от, наприклад, Остап каже: „Облиш кепство, тату, шкода шкилить”. І от Микола почав перекладати „Бульбу”. Я взявся за Шпоньку» [39, с. 33]. Надалі брати не втрачали своєї зацікавленості в перекладацькій діяльності, яка розпочалася саме в творчому середовищі Єлисавета. Так, М. Садовський «переклав українською мовою „Тараса Бульбу” (1910), „Ревизора” (1918)¹¹, „Мертві душі” (1923?), „Шинель”, „Коляску”, „Записки божевільного”, повість „Іван Федорович Шпонька та його тітка”, „Оглядини” (1923?), „Сутяжництво”¹², інсценізував повісті „Сорочинський ярмарок”, „Як посварився Іван Іванович з Іваном Никифоровичем” („За масляні вишкварки”)) [подано за 40, с. 138]. Крім того, М. Садовський перекладав Р. Роллана, А. Стріндберга, Дж. Б. Шоу, А. Островського, А. Чехова, Дж. Боккаччо [17, с. 55]. П. Саксаганський – щонайменше нарис В. Короленка «Черкес», п’єси Еркманна-Шатріана «Друг Фріц» та В. Шекспіра «Отелло» (за участю племінниці М. Тобілевич-Кресан) (за даними Музею видатних діячів української культури, м. Київ).

О. Михалевич, повернувшись у Єлисавет після заслання, опублікував переклад трактату англійського економіста Адама Сміта «Про багатство народів», щоправда, лише на Галичині (Львів, 1913) [4]. Ф. Василевський, навпаки, встиг відзначитися перекладами із німецької (А.-Е.-Ф. Шеффле), польської (Г. Сенкевич) та сербської (С. Маркович) ще до свого переїзду в Єлисавет.

Кінець українофільському періоду в регіональній історії перекладу поклав не тільки розгром Єлисаветської громади жандармами в 1884 р. Фактично він став логічним завершенням системи утисків української мови, сформованої положеннями Валуєвського циркуляру та Емського указу, які унеможливили нормальний розвиток ані оригінальної літератури, писаної українською мовою, ані перекладної. Характерно, що після видання збірки «Дэ-що із перекладів і самостайних творів І. Гріненко» подальші публікації українською мовою в регіоні з’явилися аж тільки за чверть століття [38, с. 157]. Легке пожвавлення на поприщі перекладів відбулося внаслідок суспільно-політичних змін, які сталися в Російській імперії на початку ХХ ст., зокрема після виголошення Маніфесту громадянських свобод (17.10.1905 р.), яким

¹¹ У цьому ж перекладі вперше поставлено Групою українських артистів (в театрі Садовського) в 1907–1908 рр.

¹² Про наявність цих перекладів знаємо зокрема з листа М. Садовського до Софії Тобілевич від 11.01.1923 р. [43, с. 405–457], про часові рамки їх створення в 1919–1925 рр. писав І. Заславський [17, с. 55], але, схоже, видрукувано їх так ніколи і не було.

було покладено край Емському указу. *Пореформений період* затягнувся до повноцінного встановлення радянської влади, а його верхню межу доцільно і символічно проводити по 1924 р., коли Єлисавет(град) було перейменовано на Зінов'євськ. Видавнича історія цього періоду в місті (регіоні) погано вивчена й погано описана в бібліографічних джерелах. Скажімо, нам відомо, що в 1920 р. у Єлисаветі було опубліковано **друге видання** перекладу підручника з природознавства В. Ульянівського, Г. Боца та Б. Райкова¹³, але жодне джерело не говорить, де, коли і за яких обставин з'явилася його перша редакція. У місті точно виходили паралельні видання (наприклад, у 1917 р. брошура В. М. Качинського «Рішення земельного питання» поширювалася одночасно українською та російською мовами, і перекладом була саме українська версія¹⁴), двомовними були деякі періодичні видання, наприклад «Известия Єлисаветградского Крестьянского Союза», «Известия Єлисаветградского Уездного Исполкома Совета Рабочих, Крестьянских и Красноармейских Депутатов», вона же «Красный путь» / «Червоний шлях»¹⁵ (1919–1925), «Червоне село» (перші кілька місяців існування), в регіоні функціонувала **двомовна офіційно-ділова документація** (щонайменше на рівні бланків та формулярів).

Найяскравішою перекладацькою подією за весь період 1905–1924 рр. у місті та й, напевно, його окрузі стало публічне читання вчителем Єлисаветградської чоловічої гімназії Миколою Улезком (1876–1932)¹⁶ фрагментів перекладу поеми Гете «**Фауст**», яке відбулося 28.11.1918 р. на врочистому відкритті міської «Просвіти». У повному обсязі поему буде опубліковано лише в 1926 р. Попри критичні відгуки на переклад О. Білецького, О. Бургардта, С. Далавурака, М. Зерова, І. Сенченка, П. Тиховського, яких підтримали і сучасні нам перекладознавці В. Андрієнко [2], Ю. Наняк [33], А. Науменко [32] тощо, не можемо не відзначити, що це **перший повний переклад** першої частини поеми в українській літературі Наддніпрянщини! (Справедливості заради скажемо, що за «віртуозну точність» переклад хвалив Володимир Державин [13]).

Радянський період історії перекладу в Кіровоградській області задокументовано ненабагато краще від пореформеного. Він охоплює 1924–1991 рр. і якнайкраще засвідчує *містечковий статус* художнього (і не тільки) перекладу українською мовою в регіонах УСРР/УРСР. Ми не маємо свідчень про жодне перекладне книжкове видання в регіоні за весь цей час, не маємо відомостей про хоч якісь значні культурницькі події, пов'язані з перекладом українською мовою, а якщо такі й були, то вони загубилися серед інших літературних та навкололітературних заходів. Літопис українських перекладачів Кіровоградської області за цей період обмежується фактами їхніх біографій: народилися, вчилися, працювали, померли – усі значні публікації відбувалися винятково за межами регіону. У місцевій періодиці друкували хіба що нечисленні переклади Валерія Юр'єва та, напевно, чи не найзначнішого літератора радянського часу, що працював у Кіровоградській області і мав переклади, Володимира Базилевського. Цей тренд на домінування саме поетичних текстів та їх переважну публікацію в періодиці зберігатиметься й надалі.

Новий період в історії українського перекладу в Кіровоградській області настав із набуттям Україною незалежності, що найперше відобразилося на зникненні позалітературних чинників у літпроцесі. Скажімо, тільки після 1991 р. став активно публікуватися звичайний сільський учитель німецької мови та перекладач Микола Петров (1923–1999): у 1995 р. він видав художньо-документальну повість австрійського антифашиста Г. Райтера «Тихий фронт»¹⁷ – окремі оповідання В. Борхерта в обласній газеті «Народне слово» побачили світ уже по його смерті, але в цілому корпус прозових творів цього автора лишається неопублікованим і по сьогодні.

¹³ Ульянівський В., Боч Г., Райков Б. Підручник по природознавству : Для середніх шкіл. 2-е вид. Ч. 1: Нежива природа ; В. Ульянівський ; пер. з рос. Т. Калениченко. Єлисавет : Друк. Робітн. Кооперативу «Просвіта», 1920. 96 с.

¹⁴ Качинський В. М. Рішення земельного питання ; переклад з додатками А[ндрія]. Бардашенка. [Єлисаветград] : Вид. Півд.-Рос. Крайового Бюро, 1917. 16 с.

¹⁵ Нині – «Кіровоградська правда».

¹⁶ Роки життя наведено за даними Юрія Винничука.

¹⁷ Райтер, Гайнріх. Тихий фронт : Спогади австрійського антифашиста ; пер. з нім. М. Петров. Кіровоград : Центральньо-Українське вид-во, 1995. 118 с.

Зі зникненням політичних чинників з'явилися натомість економічні, і прозові книжкові переклади навіть до сьогодні лишаються великою рідкістю чи не з цих причин. Так, можна відзначити хіба що публіцистичну «Педагогіку ненасильства» Магатми Ганді в перекладі Володимира Василенка (Імекс-ЛТД, 2009). Із розряду перекладацьких курйозів можна згадати діяльність перекладачів-уродженців Голованівщини (Володимира Гараніна, Сергія Піддубного, Василя Хитрука), пов'язану зі створенням «наукових перекладів» Велесової книги, Слова про похід Ігорів і навіть «реконструкції-перекладу напису на могильному камені на честь троянця із „Землі Троянської” Енея в селищі Рома (нинішній Рим, Італія) <...> з етруссько-староукраїнської мови» (sic!). Пікантності ситуації додає те, що 2011 р. друге голованівське видання «Влескниги»¹⁸ було вдостоєне премії імені Євгена Маланюка саме в категорії «Переклад (з української мови на інші мови, з інших мов на українську мову)».

Сама названа вище премія добре характеризує неоднозначну ситуацію, яка склалася у сфері художнього перекладу в Кіровоградській області. Незважаючи на її 20-річну історію, попри існування окремої номінації за переклад протягом 10 років, власне українським перекладним творам її вручали лише тричі: у 2008 р. Костю Оверченку за збірку поетичних перекладів із латвійської літератури «Латвія поетична» (Рига: ДІАС, 2007), у 2011 р. Антоніні Корінь за збірник поетичних перекладів та переспівів «Стежками століть» (Кіровоград: КОД, 2010) та Сергію Піддубному за названу вище «Влескнигу» (Голованівськ, 2010) і в 2015 р. Олексію Черноівану за згадану вище пенталогію «Гуляйпільська застава» Міхала Грабовського. Тільки два лауреати були відзначені за переклади російською мовою з творів української літератури: Ольга Полевина (2007) та Олександр Архангельський (2013).

За нових часів на художньому перекладацькому поприщі в Кіровоградській області домінують періодичні видання та поетичні переклади. Поміж періодики найголовнішими за цей період були літературно-мистецький часопис «Вежа», заснований обласними організаціями НСПУ та Всеукраїнського товариства «Просвіта» імені Тараса Шевченка у 1995 р., та літературно-мистецький і громадсько-політичний часопис творчої інтелігенції Приятрання і Надбужжя «Ятрань», що існував у 2002–2009 рр. Це єдині періодичні видання регіону, які регулярно друкували українські перекладні твори, як прозу, так і поезію. Деякі з перекладів, опублікованих у «Веджі» за часів головного редактора Володимира Панченка, були помітні навіть на національному рівні, як-от «Футурологічний конгрес» С. Лема в перекладі одесита Олександра Бондаря (№ № 1–3, 1995), оповідання В. Бикова, включно з щойно написаним на той момент «На Чорних порубках», перекладеним особисто В. Панченком (№ 2, 1996), роман Дж. Грішема «Кінець справи Пелікана», теж у перекладі О. Бондаря (№ 6/9, 1997), поезії Ф. Гарсії Лорки в перекладі Володимира Курченка (№ 17, 2004). Журнал «Ятрань» фактично створили відомі брати-перекладачі Всеволод і Сергій Ткаченки, у їхньому безпосередньому виконанні на його сторінках публікувалася поезія Р. Анрі, П.-Ж. де Беранже, Я. Блема, Ш. Бодлера, Ж. Брасенса, Б. де Вентадорна, А. Вервея, П. Верлена, В. Гюго, М. Карема, Кларіса де Флоріана, А. Лемпмена, О. де Маньї, П. де Марбефа, Мольєра, М. Нейгофа, Р. Ністера, д'Орлеан-Лонгвіля, М. Піктол, А. Рембо, Ч. Робертса, П. де Ронсара, Д. К. Скотта, А. Шеньє тощо. Крім того, на його шпальтах друкували знаних перекладачів-поетів В. Богуславську, С. Борщевського, О. Жомніра, В. Коптілова, А. Перепадо (наш землянин, випускник олександрійської СШ № 1, 1952), Д. Чистяка.

Окремі помітні книжкові видання майже всуціль поетичні: збірка оригінальних і перекладних поезій Антоніні Корінь «Віку мого день» (2000), Віктора Ганоцького «Світло у вікні» (2002), Романа Любарського «Зерно і посох» (2012), болгарсько-український альманах «Подвійна райдуга / Двойна дъга» (2019), вибір з А. Тарковського у перекладах Володимира Могилюка «Плескіт голубиних крил» (2004) та Світлани Орел «Бенкет джмеля» (2020) тощо.

¹⁸ Піддубний Сергій. Ілар Хоругин. Влескнига; наук. переклад та ритмічний переказ С. Піддубного. 2-е вид., уточнене, розширене. Голованівськ, 2010. 338 с.

Бодай одним рядком, але мусимо згадати вихідців із Кіровоградської області, які відзначилися на ниві художнього перекладу в діаспорі і про яких заговорили тільки в новий час: Ю. Дараган, В. Винниченко (епізодично), Є. Маланюк, М. Понеділок, Яр Славутич.

Освіта

Як уже зазначалося вище, парадоксально, але факт: системної та професійної підготовки перекладачів на теренах сучасної Кіровоградщини не існувало до межі нового тисячоліття. Це не означає, що перекладу як такого не використовували просто в освітніх цілях (див. історію Єлисаветградських чоловічої та жіночої гімназій, кавалерійського юнкерського та земського реального училищ, Златопільських чоловічої та жіночої гімназій, Олександрійських чоловічої та жіночої гімназій, Олександрійської учительської семінарії тощо) або для підготовки фахівців з іноземних мов, педагогів і не тільки. Скажімо, вчителів англійської мови в тодішньому Кіровоградському педагогічному інституті готували з 1949 р., із середини 1950-х рр. – вчителів німецької мови. Іноземну мову на професійному рівні вивчали майбутні фахівці інших профілів, зокрема курсанти Кіровоградської школи вищої льотної підготовки Цивільної авіації (зараз – Льотна академія Національного авіаційного університету) орієнтовно з 1951 р. У 1994–2015 рр. навчання філологів з елементами перекладацької підготовки здійснював один із найперших приватних закладів вищої освіти в Кіровоградській області – Соціально-педагогічний інститут «Педагогічна академія». Із 2000 р. вивчення іноземної мови на високому професійному рівні також забезпечує і кафедра міжнародних економічних відносин Кіровоградського державного (зараз – Центральноукраїнського національного) технічного університету.

Професійної підготовки перекладачів на теренах сучасної Кіровоградської області не було аж до 1999 р., коли в тодішньому Кіровоградському (зараз – Центральноукраїнському) державному педагогічному університеті імені Володимира Винниченка відбувся перший набір студентів на спеціальність 6.020303 Філологія (переклад) з англійською, німецькою та іспанською (факультативно) мовами вивчення. Провідною кафедрою в 2001 р. стала новостворена кафедра теорії та практики перекладу. При цьому не можна не згадати, що головним ініціатором та організатором перекладацької освіти в університеті був тоді доцент, а зараз професор Олександр Білоус, очільник факультету іноземних мов названого університету у 1999–2021 рр. До створення спеціалізованої кафедри з підготовки англійських та німецьких перекладачів його підштовхнула власна наукова спеціальність, адже вчений ступінь кандидата філологічних наук він свого часу дістав із захистом дисертації про проблеми семантичної еквівалентності при перекладі творів Михайла Шолохова німецькою мовою [3]. У 2003 р. постала кафедра перекладу, прикладної та загальної лінгвістики, яка об'єднала в собі декілька складників лінгвістичної підготовки й різні наукові школи і від початку складалася з двох секцій – теорії та практики перекладу і загального та російського мовознавства. Саму кафедру за весь цей час очолювали проф. Володимир Манакін, доц. Лариса Ярова, проф. Олег Семенюк. Зараз на її чолі – знову Л. Ярова.

Під науковим керівництвом О. Білоуса двоє викладачів кафедри захистили дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за нині не існуючою в Україні спеціальністю 10.02.16 – перекладознавство: у 2011 р. дисертацію «Часткові еквіваленти у відтворенні англійських художніх текстів в українському перекладі (на матеріалі романів Дж. Р. Р. Толкіна „The Lord of the Rings” і У. К. Ле Гуїн „A Wizard of Earthsea”))» захистив автор цієї статті, а в 2012 р. дисертацію «Реалізація концептів ЖІНКА та ЧОЛОВІК в оригіналі та перекладах художнього тексту (на матеріалі перекладів романів М. Мітчел „Gone with the Wind” і Дж. Голсуорсі „The Forsyte Saga”))» захистила Тетяна Бідна.

Із найважливіших та найцікавіших публікацій, присвячених перекладу, в дослідників нинішнього ЦДУ ім. В. Винниченка варто відзначити такі: навчальний посібник проф. О. Білоуса «Теорія перекладу (курс лекцій)» (2002; доопрацьоване і доповнене видання під назвою «Теорія і технологія перекладу» – 2013 р.), навчальний посібник доц. В. Бабенко «Художній

переклад: історія, теорія, практика. Ч. 1. Українська перекладацька школа» (2007), навчальний посібник доц. І. Чернишенко «Business English Translation» (2007), монографія О. Білоус «Багатовимірність міжлітературної взаємодії», посібник для студентів перекладацьких відділень проф. О. Білоуса «Науково-технічний переклад» (2013), монографія доц. А. Міщенко «Лінгвістика фахових мов та сучасна модель науково-технічного перекладу» (2013), монографія доц. М. Фоки «Стратегії перекладу синтетичних образів Павла Тичини англійською мовою» (2013), навчальний посібник доц. М. Данілко та доц. Л. Ярової «The Guide for English Interpreters and Translators», навчальний посібник проф. В. Паращук, О. Олійник і доц. Л. Ярової «Англійськомовний фаховий текст: лінгвокогнітивний і перекладацький аспекти» (2018), посібник доц. І. Чернишенко «Усний переклад (англійська – українська мови): навчальні матеріали. (A Course in Interpreting (English–Ukrainian): Theoretical and Practical Manual)» (2019), практикум із читання та перекладу «Reading and Translating English Media Texts» (укладачі: В. Паращук, О. Олійник, Л. Ярова) (2020) тощо.

Із 2003 р. на тій самій кафедрі стали здійснювати підготовку не тільки перекладачів, а й фахівців зі спеціальності «Прикладна лінгвістика», головним розбудовником якої стала доц. Алла Міщенко. У рамках розробки нової парадигми підготовки перекладача з використанням автоматизованих систем перекладу кафедра перекладу, прикладної та загальної лінгвістики чи не вперше в Україні ввела в освітній процес пакетне ліцензійне програмне забезпечення від лідерів індустрії перекладу світу: Across Language Server (Німеччина), CLAT (Німеччина), Déjà Vu (Франція), memoQ (Угорщина), SDL Trados Studio та SDL MultiTerm (Велика Британія). Сама А. Міщенко випустила в 2013 р. новаторську монографію «Лінгвістика фахових мов та сучасна модель науково-технічного перекладу» і за два роки здобула вчений ступінь доктора філологічних наук за ще однією не існуючою зараз спеціальністю 10.02.21 – структурна, прикладна та математична лінгвістика [29]. Зараз роботу доц. А. Міщенко із розвитку та посилення зв'язків підготовки майбутніх перекладачів у системі вищої освіти України та національної перекладацької індустрії продовжує доц. Олександр Бондаренко, який є не тільки засновником освітніх ініціатив «Vox Translatorum» (разом із Тетяною Струк) у 2013–2015 рр., нині діючих «TranslAcademy», «CAT for Grad», Літньої школи перекладу, а й директором перекладацької компанії «Транслател» (м. Кропивницький) – одного з найбільших та найуспішніших перекладацьких бюро України.

Іншим важливим проектом для розвитку перекладознавства в регіоні була міжнародна науково-практична конференція «Мови і світ: дослідження та викладання», яка відбувалася щороку в 2007–2020 рр. і традиційно приділяла велику увагу саме питанням дослідження і викладання перекладу, оскільки факультет іноземних мов і відповідна кафедра були її організаторами.

У 2013–2021 рр. при кафедрі перекладу, прикладної та загальної лінгвістики відбувався Конкурс перекладу для молодих перекладачів, ініційований автором цієї статті, викладачем кафедри, що сам працює у сфері художнього перекладу і має як журнальні (Е. Бірс, М. Свонвік, Л. Тілтон, Дж. Форд, Ч. Штросс), так і окремі книжкові публікації (Р. Бредбері, І. Во, Р. Кіплінг, С. Кларк, В. Міллер-мол., Д. Сіммонс, Ч. Стросс, Д. Тартт, М. Флінн). У сфері художнього перекладу також працює колишній викладач німецької мови, що працював тоді ще в Кіровоградському педагогічному інституті імені В. К. Винниченка, Ростислав Немцев, який зараз мешкає в Канаді. У його доробку переклади з англійської, німецької та французької мов: М. М. Бушар, Г. Гессе, Ф. Голер, К. Ге-Полікен, Н. Дікнер, К. Жорж, К. Кролов, Г. Мірон, В. Мувад, П. Сенекаль, Е. Сент-Дені Гарно, Е. Сімон, Л. Трамбле, Д. Фортє.

Викладач та випускниця кафедри перекладу, прикладної та загальної лінгвістики, зокрема, взяли участь у важливому проекті з перекладу «Енциклопедії перекладознавства» [16]: Б. Стасюк і Я. Гребенюк. Кафедра перекладу бере участь у роботі Всеукраїнської спілки викладачів перекладу. Зі спектром професійних успіхів випускників кафедри перекладу, прикладної та

загальної лінгвістики, які працюють у перекладацькій індустрії, міжнародних організаціях та компаніях, органах державної влади, великому і середньому бізнесі, можна познайомитися на відповідній сторінці факультету іноземних мов ЦДУ ім. В. Винниченка [12], а ми лиш зазначимо тих, хто безпосередньо займається книжковим перекладом: Сергій Стець (Е. Бірс, Р. Кіплінг, Т. Мюррей, Д. Соломонс, книжки з дитячої серії «Майнкрафт. Хроніки Вудсворду»), Євген Музиченко (Б. Азарелло, А. Мур, Дж. Лоеб), Олена Кіфенко (Р. Бредбері, В. Міллер-мол., Д. Сіммонс, Дж. С. Фоср), Дар'я Беззадіна (Л. Готтліб, Ч. М'євіль, Ф. Пулман, Дж. С. Фоср, Г. Хоанг), Юрій Єфремов (Р. Гобб, Д. Кунц, Ф. Пол, С. Фартінг, А. Д. Фостер), Олена Лісевич (О. Генрі, Джанін Каммінс, численні комікси для видавництв «Рідна мова», «Fireslaw», «MAL'OPUS», «Vovkulaka»), Ірина Кобилінська (Р. Бредбері, Г. Бюхнер, Дж. Г. Чейз). Одне видання поки що на рахунку Дар'ї Миколенко (Р. Бредбері).

Висновки. Мікроісторія українського перекладу – нове і недостатньо досліджене явище для українського перекладознавства. На прикладі історії перекладів українською мовою на території сучасної Кіровоградської області, як віддзеркаленні пересічного українського регіону, постають окремі підтеми цієї сфери досліджень: мови, якими здійснювався тут переклад, його географія, хронологія та постаті в регіональному вимірі, зв'язки регіонального перекладознавства та фактів історії перекладу із загальнонаціональними процесами, особливості становлення професійної практики перекладу та його навчання в регіоні, корпус важливих перекладних текстів, створених безпосередньо в регіоні. Кожній із них притаманні власні проблемні моменти, починаючи із загальної методології дослідження регіональних перекладів, яку ще тільки напрацьовують сучасні дослідники, закінчуючи складними співвідношеннями між їх окремими складниками, що стосується, наприклад, залученості в історію українського перекладу відмінних від української місцевих мов або «клаптикового» характеру сучасних регіонів, що часто поєднують фрагменти різних історико-культурних областей. Алгоритм вивчення мікроісторії перекладу обов'язково має враховувати історію формування регіону та зміни його меж, взаємозв'язки мов місцевих етнокультурних спільнот та їх взаємозалученість у формування власне українського літературного процесу та історії культури, хронологічні етапи і їх співвіднесеність із загальнонаціональними суспільно-політичними подіями, кількісні та якісні показники, формування корпусу важливих для історії перекладу в регіоні творів та залучених до їх створення персоналій, що мають обов'язково ввійти в національну історію перекладу в Україні. Причому пошук і введення в науковий обіг таких важливих текстів, їх текстологічне вивчення, здійснення перекладознавчого і загальнофілологічного аналізу, доповнення і виправлення даних національної бібліографії України, заповнення біографічних прогалів та налагодження системних міждисциплінарних зв'язків перекладознавства з краєзнавством, історією, зокрема, літератури та мови, джерелознавством, текстологією, архівною справою, біобібліографістикою тощо є провідним завданням будь-якого дослідника мікроісторії перекладу в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Адміністративно-територіальний устрій України: Проблемні питання та можливі шляхи їх вирішення / під заг. ред. В. Г. Яцуби. Київ : Секретаріат Кабінету Міністрів України, 2003. 324 с.
2. Андрієнко В. «Фауст» Й.-В. Гете в українських перекладах : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.16. Київ, 1998. 19 с.
3. Білоус А. Проблема семантичної еквівалентності мовних одиниць в оригінальному і перекладі художнього тексту : (На матеріалі пер. творів М. А. Шолохова на нем. яз.) : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Одеса, 1988. 17 с.
4. Бондарчук Л. Перші українські переклади наукової літератури економічного змісту: проблеми і здобутки. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2004. № 503 : Проблеми української термінології. С. 115–117.
5. Босько В. М. Наші перекладачі шедеврів: співавтори геніїв, їхні «другі я», місіонери. *Історичний календар Кіровоградщини на 2020 рік. Люди. Події. Факти*. Кропивницький, 2019. С. 226–236.

6. Босько В. М. Останнє партійне доручення Григорія Зинов'єва: переклад для Сталіна книги Адольфа Гітлера «Майн кампф». *Історичний календар Кіровоградщини на 2021 рік. Етюди у червоному, чорному та синьожовтому кольорах про участь елісаветградців у революції 1917–1921 рр.* Кропивницький, 2020. С. 272–276.
7. Бракер Н. Микола Федорович Федоровський. Перший український діяч м. Єлисавету. *За сто літ. Матеріали з громадського і літературного життя України XIX і початків XX століття* / під ред. М. Грушевського. 1928. Кн. 3. С. 46–49.
8. Варданян М. В. Ментальний світ українця в перекладній літературі для дітей та юнацтва письменників української діаспори. *Наукові праці Кам'янець-подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки.* 2018. Вип. 46. С. 12–16.
9. Варданян М. В. Перекладацька діяльність української діаспори XX століття: напрями та здобутки. *Літератури світу: поетика, ментальність і духовність.* 2020. Вип. 14. С. 16–26.
10. Василик А. Український художній переклад у міжвоєнному Львові. *Іноземна філологія / ЛНУ ім. І. Франка.* 2009. Вип. 121. С. 233–241.
11. Верменич Я. В. Адміністративно-територіальний устрій України: еволюція, сучасний стан, проблеми реформування : у 2-х ч. Київ : Інститут історії України, 2009. Ч. 1. 364 с.
12. Випускники та студенти про свій фах. Факультет іноземних мов ЦДПУ ім. В. Винниченка. URL: <https://www.cuspu.edu.ua/ua/kafedra-perekladu-i-zahalnoho-movoznavstva-2/vipuskniki-pro-svij-fakh> (дата звернення: 26.06.2023).
13. Державин В. М. Проблема віршованого перекладу. *Плужанин.* 1927. № 9–10 (13–14). С. 44–51.
14. Дика Ганна. До обставин публікації першого українського перекладу балади Роберта Бернза. *Слово і час.* 2014. № 2. С. 77–85.
15. Дубова Т. Перекладна белетристика в Галичині 1920-х рр.: від переробок до фахових перекладів. *Записки Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника.* 2013. № 5. С. 61–83.
16. Енциклопедія перекладознавства : у 4 т. Пер. з англ. / за ред.: Івз Гамбієра та Люка ван Дорслара ; за заг. ред.: О. А. Кальниченко та Л. М. Черноватого. Вінниця : Нова Книга, 2020. Т. 1. 560 с.
17. Заславський І. Я. Микола Садовський – перекладач Олександра Пушкіна. *Література та культура Полісся.* 2003. Вип. 22. С. 55–60.
18. Зленко Г. Д. Михайло Комаров та його бібліотека (До 150-річчя від дня народження). *Бібліотечний вісник.* 1994. № 3. С. 29–33.
19. Зленко Г. Чи не збереглася збірка? *Кіровоградська правда.* 1963. 25 серпня.
20. Капраль М. Kárpátaljai Magyar Tudományos Társaság. Kiadványok. *Studia Ukrainica et Rusinica Nyiregháziensia.* 2002. Т. 10. 171 с.
21. Катренко А. М. Український національний рух XIX століття. Частина II. 60-90-ті роки XIX ст. Київ, 1999. 189 с.
22. Кобів Й. Нарис історії українського перекладу з класичних мов у Галичині до 1939-го року. *Іноземна філологія : Український науковий збірник.* 2013. Вип. 121. С. 258–268.
23. Когут С. Європейська белетристика у західноукраїнських перекладах початку XX ст.: джерелознавчий аспект. *Записки Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника.* 2017. Вип. 9. С. 123–134.
24. Колодійчук Є. С. Годованець Микита Павлович. *Енциклопедія Сучасної України* : онлайн-версія / редкол.: І. М. Дзюба та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2006. URL: <https://esu.com.ua/article-25158> (дата звернення: 26.06.2023).
25. Конощенко А. Дніпрова Чайка : (Спогади). *Україна.* 1927. № 5. С. 121.
26. Матвіїшин В. Г. Українсько-французькі літературні зв'язки XIX –початку XX ст. Львів : Вища школа, 1989. 166 с.
27. Міжнародний зведений каталог-репертуар української книги, 1798–1923 : наук.-бібліогр. вид. : у 3 т. / Нац. акад. наук України, Нац. б-ка України імені В. І. Вернадського ; авт. кол.: Л. В. Беляєва, С. А. Дзюбич, Л. М. Ковінченко [та ін.] ; редкол. : Л. А. Дубровіна (голова), Т. Д. Антонюк, Т. В. Добко, С. С. Кіраль [та ін.]. Київ : НБУВ, 2019. Т. 1 : 1798–1903. 1074 с.
28. Міщенко А. Л. Лінгвістика фахових мов та сучасна модель науково-технічного перекладу : монографія. Вінниця : Нова книга, 2013. 448 с.
29. Міщенко А. Л. Мультилінгвальна текстова комунікація у світлі сучасних лінгвістичних технологій (на матеріалі технічної документації) : дис. ... докт. філол. наук : 10.02.21. Київ, 2015. 503 с.
30. Москаленко М. Нариси з історії українського перекладу. *Всесвіт.* 2006. № 3-4. С. 154–171.
31. Наняк Ю. Микола Терентійович Улезко як перекладач «Фауста» Йогана Вольфганга фон Гете. *Вісник Львівського університету. Серія «Іноземні мови».* 2008. Вип. 15. С. 238–243.
32. Науменко А. М. «Фауст» Гете у східнослов'янських перекладах. *Нові підходи до філології у вищій школі* : матеріали III Всеукр. наук. конф., м. Мелітополь, 16–21 вересня 1996 р. Мелітополь, 1996. С. 133–134.

33. Неборячок Ф. О. С. Пушкін українською мовою. Львів : Наука, 1958. 182 с.
34. Онанченко А. В. О дискуссионных вопросах науки переводоведения. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Мовознавство»*. 2014. Т. 22, вип. 20(1). С. 107–112.
35. Пилипчук О. М. Німецькомовна проза Галичини 1848 – 1918 рр. в українських перекладах. *Іноземна філологія*. 2015. Вип. 128. С. 171–177.
36. Радчук О. Тлумачення Р. Бернза як міфологізація і деміфологізація. *Наукові записки [Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка]. Серія «Філологічні науки»*. 2010. Вип. 89(1). С. 208–212.
37. Романюк Наталя. Видавнича справа в Єлисаветграді / за ред. дра філол. н., проф. Миколи Тимошика ; авт. передм. др філол. н., проф. Микола Тимошик. Київ : КВІЦ, 2014. 156 с.
38. Романюк Н. Українськомовні видання в Єлисаветграді (кінець XIX – початок XX століття). *Сучасні дослідження української культури* / за ред. М. Замбжицької, П. Олеховської, К. Якубовської-Кравчик. Варшава-Івано-Франківськ, 2015. С. 150–158.
39. Саксаганський П. К. Театр і життя : мемуари / вступ. слово й ред. К. Буревія. Харків : Рух, 1932. 192, [1] с.
40. Самойленко Г. В. Твори М. Гоголя в репертуарі Миколи Садовського. *Література та культура Полісся*. 2008. Вип. 45. С. 137–145.
41. Тимошик Микола. Гідна данина провінційному друкарству. *Видавнича справа в Єлисаветграді* : монографія / за ред. дра філол. н., проф. Миколи Тимошика ; авт. передм. др філол. н., проф. Микола Тимошик. Київ : КВІЦ, 2014. С. 7–10.
42. Тобілевич С. В. Корифеї українського театру : портрети, спогади / ред., авт. передм. та прим. О. Борщаговського. Київ : Мистецтво, 1947. 112, [2] с.
43. Тобілевич С. В. Мої стежки і зустрічі. Київ : Держ. вид-во образотвор. мистецтва і муз. літ-ри УРСР, 1957. 473, [2] с. : іл.
44. Українська книга в Галичині, на Буковині, Закарпатті, Волині та в еміграції, 1914–1939 : бібліографічний покажчик : у 5 т. / уклад.: Л. І. Ільницька, Т. М. Дубова, Л. Я. Кужель, Н. А. Рибчинська, Л. Т. Суц ; НАН України, Львів. нац. наук. б-ка України ім. В. Стефаника. Львів, 2010.
45. Чорний О. В. Єлисавет: походження назви та історія її вживання (1755–1924 рр.). *Наукові записки. Серія «Історичні науки»*. 2019. Випуск 25. С. 212–243.
46. Шмігер Тарас. Історія українського перекладознавства XX сторіччя. Київ : Смолоскип, 2009. 342 с.
47. D’hulst, Lieven. Translation history. *Handbook of Translation Studies* ; edited by Yves Gambier, Luc van Doorslaer. Amsterdam / Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 2010. P. 397–405.
48. Pym Anthony. Method in Translation History. London and New York : Routledge, 2014. 234 p.
49. St. André James. History of translation. *Routledge encyclopedia of translation studies* ; edited by Mona Baker and Gabriela Saldanha. London ; New York, NY : Routledge, 2019. PP. 242–246.
50. Tymoczko Maria. Trajectories of research in translation studies: an update with a case study in the neuroscience of translation. *Asia Pacific Translation and Intercultural Studies*. 2016. 3(2). PP. 99–122. DOI: 10.1080/23306343.2016.1184833 (дата звернення 26.06.2023).